

Н. І. Капустіна, О. О. Пільонов

Дніпропетровська область

ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛАСТЬ – область у південно-східній частині України. Площа 31,9 тис. км². Насел. 3 567 567 осіб (2001, складає 91,9 % до 1989): українців – 79,3 %, росіян – 17,6 %, мешкають також білоруси, євреї, вірмени, азербайджанці та ін. Займає 5,3 % тер. України, де зосереджено 7,4 % її насел. (84 % – міське, 16 % – сільс.). За кількістю жит. посідає друге місце після Донец. обл. Центр – [Дніпропетровськ](#). У складі області – 21 місто, 47 смт, 1440 сільс. насел. пунктів. Статус істор. насел. місць мають міста Дніпропетровськ, [Дніпродзержинськ](#), [Кривий Ріг](#), [Нікополь](#), [Новомосковськ](#) і [Павлоград](#). Серед найбільших за чисельністю насел. міст України Дніпропетровськ посідає 3-є м., Кривий Ріг – 8-е, Дніпродзержинськ – 23-є, Нікополь – 36-е, Павлоград – 38-е.

Д. о. межує на Пн. з Полтав. і Харків., на Сх. – з Донец., на Пд. – з Запоріж. і Херсон., на Зх. – з Микол. і Кіровогр. областями. Протяжність з Пн. на Пд. – 130 км, із Зх. на Сх. – 300 км. Розташ. між паралелями 49° 11' 28" та 47° 27' 10" пн. ш., меридіанами 39° 57' 39" та 36° 56' 09" сх. д. (геогр. центр – побли. р. Мокра Сура на межі Солонян. і Дніпроп. р-нів), на Пд. Зх. Сх.-Європ. платформи і має рівнин. рельєф (вис. 100–200 м над р. м.). Геоструктурну основу тер. складають три регіони: правобережжя – у межах Придніпров. і, частково, Кіровогр. блоків УЩ; Пн.-Зх. лівобережжя – схил Дніпров.-Донец. западини; крайній Пд. правобережжя – у межах Причорномор. западини. За геоморфол. районуванням майже все правобережжя Д. о. займає Придніпров. височина (150–190 м над р. м.), що, поступово знижуючись, обривається до долини Дніпра крутим уступом. Її поверхня розчленована глибокими долинами річок, балками і ярами, особливо побли. Дніпра (пересічні глб. розчленування – 70–150 м). На Пд. Сх. поверхня підвищується – починаються відроги Приазов. височини та Донец. кряжа. Найвища точка тер. Д. о. з відміткою 211 м (відроги Приазов. височини) – на Пн. Покров. р-ну. В рельєфі Причорномор. низовини характерні широкі плоскі межиріччя, неглибокі, пологі річк. долини, слабкий розвиток балок і ярів, а також малопомітні замкнені зниження (поди) глб. 2–5, діаметром 300–500 м. Лівобережжя

Дніпропетровщини зайняте Придніпров. низовиною, що являє собою давню долину Дніпра з числен. надзаплав. терасами. Середня висота поверхні 130 м над р. м. На Пн. вона поступово підвищується і переходить у Полтав. рівнину, з якої починаються відроги Середньорос. височини. У межиріччі річок Самара та Оріль значно розвинена яружно-балкова мережа, особливо по схилах долини Самари. Інтенсивне формування антропоген. ландшафтів (гірничопром., с.-г., іригац. тощо). Гол. водна артерія регіону – Дніпро з найбільшими притоками: Інгулець, Мокра Сура, Базавлук (праві) та Оріль, Самара з Вовчою (ліві). На лівобережжі осн. річки течуть у широт. напрямі, на правобережжі – у меридіан., що обумовлює відміни в гідрол. режимі. Заг. довж. 146-ти річок та Дніпра у межах області – 4926 км. 13 річок мають довж. понад 100 км, 55 – понад 25 км. Найдовшою в межах обл. є Оріль – 292 км. Усі річки регіону належать до рівнин. типу, живляться талими і дощовими водами. Розподіл стоку протягом року нерівномір.: у період танення снігу бувають повені, влітку деякі річки пересихають. Середня тривалість льодоставу бл. 3-х місяців. На малих річках області споруджено понад 1000 ставків заг. пл. 340 тис. га (пл. більшості з них не перевищує 0,1 км²). Водні ресурси використовують для водопостачання, риборозведення, зрошення; Дніпро та пониззя Самари придатні для судноплавства. У Д. о. частково розташ. [Дніпродзержинське](#), [Дніпровське](#), [Каховське](#) водосховища [Дніпровського каскаду ГЕС](#), що пом'якшують клімат прилеглих р-нів. Озер небагато, найбільше – Солоний лиман (Новомоск. р-н). Для водопостачання пром. р-нів споруджено канали [Дніпро-Кривий Ріг](#), [Дніпро-Донбас](#). Клімат помірно континентальний. Літо спекотне й сухе з частими зливами, сильними пд.-сх. і сх. вітрами, що спричиняють посухи; зима м'яка, малосніжна, часто бувають відлиги та ожеледі. Пересічна температура січня від -4,5 оС на Пд. Зх. до -6,5 оС на Пн. Сх., липня відповідно +22,5 оС та +21,5 оС. Тривалість безмороз. періоду від 187-ми днів на Пн. до 228-ми днів на Пд. Період з т-рою понад +10 оС становить 178 днів. Опадів 450–490 мм на Пн. і 400–430 мм на Пд. (переважна більшість випадає у теплий період року). Серед несприятл. кліматич. явищ – відлиги, морози з вітрами, суховії та пилові бурі.

У Д. о. – понад 1700 видів судин. рослин степ. флори та ін., невибагливих до умов зростання (34 % флори України); 260 з них занесено до Червоного списку області. Природна флора Степ. Придніпров'я розподілена на екол. групи: степ., лісові, піск., соле- та каменелюбні, болотяні, лучні, прибережно-водні тощо. Домінуючими є злакові: типчак борозенчастий, тонконіг вузьколистий, бородач, кипець гребенястий; останнім часом рідкісними стали види ковили. У долинах річок – екзотичні для степ. зони Пн. види папоротей, плавунів, орхідей, альдрованда пухирчата; у причорномор. степах та на піщаних річк. терасах – ендеміки (ковила, жовтозілля, волошка дніпровська, астрагал понтичний та ін.). Тварин. світ представлений типовими для степ. зони України видами. Найчисленніша група безхребет. – бл. 10-ти тис. видів. Серед різноманіття форм членистоногих – метелики, жуки, бджоли дикі, оси, коники, кобилочки; релікти – махаон, поліксена, аполлон чорний, галатея, бражники, сколії, дибка степова. Штучно відновлені популяції кабана, козулі,

оленя, бобра. Трапляється вовк, видра річкова, борсук, куниця лісова й кам'яна, тхір, горностай. Більш поширені лисиця, собака єнотоподібна, ласка, а також дрібні ссавці, переважно гризуни (мишівки, полівки, сліпаки, заєць-русак, ховрахи). Фауна ссавців нараховує понад 70 видів. За видовим різноманіттям серед хребет. тварин на Дніпропетровщині переважають птахи – бл. 250-ти видів. У плавнях і заплавах лісах Орїлі, Самари, Домоткані, побл. степ. лиманів Булахів., Дебальцев., Солоний є колонії чапель сірих, білих і рудих. Біля них гніздяться кулики, качки, крячки, іноді – леbedі, журавлі. Мешкають хижі птахи: канюки, яструби, шуліки, серед рідкісних – орел-могильник, карлик, сіруватень, балобан. У водоймах зустрічаються до 60-ти видів риб: щука, сом, карась, миньок, лящ, судак; акліматизовані амур білий, товстолобик, короп та ін. 114 видів хребет. тварин і 337 видів безхребет. занесені до Червоного списку області. Об'єкти природно-заповід. фонду заг.-держ. значення – [Дніпровсько-Орільський природний заповідник](#), 22 заказники (ландшафтні: [Бакаї](#), [Богданівський](#), [Вишневський](#), [Дебальцевські лимани](#), [Інгулецький степ](#), [Кільченський](#), [Комарівщина](#), [Мар'їн гай](#), [Петропавлівські лимани](#), [Північна Червона балка](#), [Преображенський](#), [Приорільський](#), [Солоний лиман](#); лісові: [Яцеве урочище](#), [Велика Западня](#), [Грушеватський](#), [Комісарівський](#); ботан.: [Грабівський](#), [Бандурка](#); орнітол.: [Булахівський лиман](#), [Волошанська дача](#)), 3 пам'ятки природи ([Лелія](#), [Мопра](#), [Паськове](#)), [Ботанічний сад Дніпропетровського університету](#), [Криворізький ботанічний сад НАНУ](#), [Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва ім. Т. Шевченка](#); місц. значення – 17 заказників, 15 пам'яток природи, 2 заповідні урочища. Найбільший об'єкт природно-заповід. фонду – Приорілі. ландшафт. заказник (8377 га).

Д. о. створ. 27 лютого 1932. До 1939 у її складі перебували тер. сучас. Запоріж. та частина Кіровоград. обл. Кількість р-нів неодноразово змінювалася: 1935 – 60, 1938 – 51, 1941 – 26, 1946 – 28, 1960 – 22, 1965 – 20, від 1991 – 21. Перші поселення у Придніпров'ї з'явилися бл. 150-ти тис. р. тому. Вздовж Дніпра і Самари (у межах нинішніх Верхньодніпров., Дніпроп., Солонян., Павлогр. і Петропавлів. р-нів) відомо бл. 80-ти поселень епох палеоліту, неоліту (6–4 тис. р. до н. е.) та енеоліту (3–2 тис. р. до н. е.), а також [Керносівський ідол](#) (3 тис. до н. е., протоарій. культура), поховал. саркофаг (2 тис. до н. е.). За скіф. доби (7–4 ст. до н. е.) степове Подніпров'я було центром Великої Скіфії. За свідченням давньогрец. історика Геродота, скіфи ховали своїх царів у Геррах – р-ні, який, імовірно, пов'язаний з дніпров. порогами. У Надпорожжі (Нікопол., Солонян. та Апостолів. р-ни) розкопано скіф. курганні поховання (т. зв. царські), в яких збереглися пам'ятки давнього ужитк. мистецтва (зброя, прикраси, предмети побуту з золота й срібла тощо) – [Чортотлик](#) (Нікопол. р-н) і [Товста Могила](#) (м. Орджонікідзе). Чортотлиц. срібна амфора нині зберігається в Ермітажі (С.-Петербург), золота пектораль з Товстої Могили – в Музеї істор. коштовностей України (Київ). Загалом на тер. області зафіксовано бл. 9,5 тис. курганів – найбільше в Україні. В добу середньовіччя (4–13 ст.) степи Подніпров'я були коридором, через який з Азії до Європи пройшло багато кочових народів – гуни, готи, авари, болгари, хозари, угорці,

печеніги, тюрки, половці. У 6–8 ст. на берегах Дніпра постали перші слов'ян. поселення, що засвідчують бл. 30-ти археол. пам'яток. У 9–12 ст. по Орілі проходив кордон між Київ. Руссю та землями кочівників, з якими київ. князі вели постійні війни (972 київ. князь Святослав загинув біля Ненаситец. порога). Після монголо-татар. навали, що спустошила Придніпров'я, ця тер. отримала назву «Дике поле», де у 15 ст. зародилося запороз. козацтво. У козац. часи тер. Д. о. була частиною земель Запороз. Січі з центром у Великому Лузі – лівобереж. заплав. місчині від о-ва Хортиця до урочища Поліївщина (тер. Нікопол. р-ну). Згодом, залежно від місцезнаходження центру в межах цього р-ну, назва січей неодноразово змінювалася – Томаків. (80-і рр. 16 ст. – до 1593), Базавлуц. (1593–1638), Микитин. (1638–52), Чортомлиц. (1652–1709), Підпільнен. (1734–75). Найбільші козац. поселення розташ. понад Дніпром з притоками Оріллю, Самарою, Чортомликом, Томаківкою та Пд. Бугом. Дніпров. пороги, найбільші серед яких Кодац., Сурський, Лохан., Дзвонец., Ненаситец., Вовниз., Будил., Лишній і Вільний, затоплені після побудови [Дніпрогесу](#) (Запоріжжя) 1932, увесь низин. лівий берег з Великим Лугом – після запуску Кахов. ГЕС 1954. Оскільки масові втечі селян на Запорожжя позбавляли панські господарства робочих рук, а козац. походи на Крим і Стамбул ускладнювали стосунки Речі Посполитої з Осман. імперією, 1635 польс. король Владислав IV Ваза і сейм постановили спорудити фортецю біля Кодац. порога (побл. сучас. с. Старі Кодаки Дніпроп. р-ну). Під наглядом корон. гетьмана С. Конєцпольського за проектом картографів Ф. Гектанта і Г. де Боплана фортецю з 6-ти бастіонів зведено в рекордно короткий строк – протягом весни–літа 1635 (комендантом призначений франц. офіцер Ж. Моріон). Усвідомлюючи загрозу розташування фортеці на ближніх підступах до Запорожжя, восени 1635 запорожці на чолі з І. Сулимою захопили Кодак; у свою чергу С. Конєцпольський відбив фортецю (І. Сулиму та його соратників 12 грудня 1635 страчено у Варшаві). 1648 Б. Хмельницький, обраний гетьманом Війська Запороз. у Микитин. Січі (від кін. 17 до кін. 18 ст. тут діяли переправа й митниця, згодом виникло містечко Микитино, нині на тер. старої частини Нікополя), очолив повстання проти польс. влади, яке переросло у визв. війну. 16 травня 1648 в урочищі Княжі Байраки (нині с. Жовтоолександрівка П'ятихат. р-ну) відбулася перша битва, у якій перемогли укр. війська, того ж року Кодац. фортеця капітулювала. Від 1654 за укр.-рос. договором (на вимогу рос. царя) у фортеці утримували залог у складі 400 козаків, 1656 вона підпорядк. безпосередньо кошу Запороз. Січі. За Прут. мирним договором 1711 Кодац. фортецю зруйновано. 1656 у Старому Кодаку створено громаду лоцманів для забезпечення судноплавства через дніпров. пороги. Поселення Лоцман. Кам'янка (нині у межах Дніпропетровська) згадується 1750 як «найдавніше запороз. займище». Після ліквідації Запороз. Січі 1775 лоцман. громаду переведено на держ. службу. М-ко Новий Кодак, розташ. за 15 км від Кодац. фортеці (вперше згадане в істор. джерелах під 1650; нині – частина Дніпропетровська, що має назву Кайдаки), у 1-й пол. 18 ст. стало центром Кодац. паланки Війська Запорозького. Тут знаходились адміністрація, суд, канцелярія, школа, церква св. Миколи, похідна січова церква, переправа. В адм. плані

Запороз. Січ поділялася спочатку на 5 паланок, згодом їх кількість зросла до 8-ми (тер. сучас. Д. о. розташ. на землях Кодац., Самар., Оріл., Протовчан. і, частково, Інгул. паланок). Пobl. с. Капулівка (нині Нікопол. р-н) в кургані Сторожева Могила похований кошовий отаман І. Сірко (бл. 1610–80). Від 2-ї пол. 18 ст. змінився характер господарства на Запорозжжі: мисливство, рибальство, мор. походи, ін. промисли витіснили скотарство, а в період Нової Січі – землеробство. Старшин. хутір. господарства на внутр. і зовн. ринках реалізовували продукцію скотарства, в'ялену рибу, сіль. Чумац. промисел, посередниц. торгівля були прибутк. статтями запороз. скарбниці, як і доходи від утримання перевозів через Дніпро. Новою формою госп. життя стали зимівники – хутір. господарства, де використовували найману працю (на Запорозжжі ніколи не було кріпацтва). Поч. багатьом с-щам краю поклали зимівники замож. козаків, зокрема зимівник С. Карнауха, відомий від 1737, перетворився у с. Карнаухівка (нині смт); Катеринослав (нині Дніпропетровськ) закладено на місці козац. поселення Половиці (від р. Половиця), яке почали заселяти від серед. 18 ст. (зимівники козаків Ф. Крошки, А. Токаря та Л. Глоби). Остан. кошовий отаман П. Калнишевський був прибічником широкого впровадження землеробства серед козаків як єдиного засобу екон. незалежності. За описом 1775, у його зимівниках утримували 639 коней, 9 буйволів, 1076 голів рогатої худоби, 14 045 овець та кіз, 106 свиней (вартість описаного майна – 38 718 рублів). Такий характер господарства, що суперечив феод.-кріпосн. системі Рос. імперії, а також суспільно-політ. лад Запороз. Січі, несумісний із самодержавством, спричинили посилення наступу на запороз. землі з метою ліквідувати автономію Запоріжжя. Цьому сприяло й розширення внаслідок воєн. протиборства з Осман. імперією пд. кордону Росії, на шляху якої до Чорномор.-Азов. узбережжя знаходились запороз. землі. Підписання Кючук-Кайнарджій. мир. договору 1774 вирішило долю Запороз. Січі. 5 червня 1775 рос. військо під командуванням генерал-поручика П. Текелія за таєм. наказом Катерини II оточило січ і зруйнувало її (маніфест про скасування проголошено лише 3 серпня). Відповідно до указу Катерини II 1783 землі Війська Запороз. увійшли до складу Катеринослав. намісництва. Відразу ж після цього розпочалась активна колонізація краю за рахунок переселенців із ін. частин Рос. імперії та Європи – німців, росіян, греків, вірмен, циган, калмиків, грузинів, шведів, корсіканців, євреїв, албанців, поляків тощо. Частина поселенців асимілювалася з місц. насел., однак росіяни, греки, поляки, німці надовго зберегли свої нац. культурні традиції. 1796, після ліквідації Катеринослав. намісництва, більша частина його тер. увійшла до складу Новорос. губ., яку 1802 поділено на Катеринослав., Херсон. (Таврій.) і Микол. губ. 1888 від Катеринослав. губ. від'єднано Ростов. пов., натомість до її складу увійшло Криворіжжя. Заг. пл. губ. становила 55 704 квадрат. версти, насел. бл. 600 тис. осіб (на поч. 19 ст.). До 1920 у її складі перебувала більша частина тер. сучас. Луган., Донец. і, частково, Запоріж. обл.

Катеринослав. губ. мала всі умови та природні ресурси для розвитку с. господарства й гірн. промисловості. У 2-й пол. 19 ст. $\frac{3}{4}$ орних земель Катеринославщини відведено під

пшеницю. Вона перетворилася на важл. осередок вивозу зерна за кордон (90 % пшениці, 43 % ячменю). У цей час склалася певна спеціалізація пром. р-нів: Донбас став центром вугіл. промисловості, Кривий Ріг – залізоруд., Нікопол. бас. – марганцевої. Знач. поштовх розвитку промисловості надало відкриття 1884 Катеринин. залізниці (незабаром стала найбільшою в імперії, нині *Придніпровська залізниця*; від її майстерень ведуть свою історію ВАТи – [«Дніпропетровський тепловозремонтний завод»](#), [«Дніпропетровський завод з ремонту та будівництва пасажирських вагонів»](#), [«Дніпропетровський стрілочний завод»](#)) з мостом через Дніпро (третій за довжиною у Європі). 1825 на Катеринославщині діяло 38 підприємств, 1832 – 54, 1854 – 120, 1860 – 288. У 1857 тут відбулися 62 великі та 319 невеликих ярмарків; щоріч. вівняний ярмарок завдяки найбільшому поголів'ю овець у Рос. імперії мав європ. значення. 1793 у губерн. місті відкрито 4-класне нар. училище, згодом перетворене у чол. г-зію. З часом створ. повіт. училища у Павлограді, Новомосковську, Олександрівську (нині Запоріжжя) та м. Бахмут (нині м. Артемівськ Донец. обл.). Від 90-х рр. 18 ст. у Катеринославі діяла губерн. друкарня; від серед. 19 ст. – повіт. і парафіял. училища, 2 приватні чол. та 1 жін. пансіони й семінарія; від 1838 виходила г. [«Екатеринославские губернские ведомости»](#). 1834 відкрито губерн. публічну бібліотеку, 1847 засн. театр, 1849 – музей старожитностей Катеринослав. губ. (нині [Дніпропетровський історичний музей ім. Д. Яворницького](#)). За тих часів розвитку краю сприяли І. Синельников, М. Миклашевський, А. Фадєєв, А. Фабр, Я. Грахов, Д. Мізко; серед губернаторів – В. Дунін-Борковський (1865–70), [І. Дурново](#) (1870–82), Д. Батюшков (1884–90). У 1866 розпочало роботу Катеринослав. губерн. земство, в якому співпрацювали П. Струков, О. Поль, М. Кордт, Я. Савельєв, брати Павло, Андрій та Ілля Миклашевські, М. Алексеєнко (1890–99 – ректор Харків. університету). Із 34-х земств Рос. імперії воно посідало перші місця за витратами на охорону здоров'я та ветеринарію і третє за рівнем сприяння екон. добробуту насел.; за заг. витратами 1910 зайняло четверте місце (8,2 млн крб). У 2-й пол. 19 – на поч. 20 ст. під час пром. революції та індустріалізації край став провід. екон. регіоном Пд. України і Рос. імперії. Стрімкий екон. розвиток спричинив знач. приріст насел., зокрема 1884 тут проживало 1 млн 400 тис. осіб, 1897 – 2 млн 113 тис. (українців – 68,9 %, росіян – 17,3 %, євреїв – 4,7 %, німців – 3,8 %, греків – 2,3 %), 1901 – 2 млн 800 тис. Екон. перспективи стали вирішал. фактором переселення сюди іноземців і залучення франц., бельг., британ., нім. акц. капіталів. Після прокладення залізниці побл. Катеринослава почали будувати металург. заводи, перший серед яких – Олександрів. пд.-рос. завод Брян. АТ (нині ВАТ [«Дніпропетровський металургійний завод ім. Петровського»](#)). В історії розвитку промисловості Пд. України Брян. АТ належить одне з провід. місць. Окрім Олександрів., на поч. 20 ст. працювали Юзів. (нині ЗАТ [«Донецьксталь» Металургійний завод](#)), Донецьк), Дніпров. (нині ВАТ [«Дніпровський металургійний завод ім. Ф. Дзержинського»](#), Дніпродзержинськ), Петров. (нині ВАТ [«Єнакієвський металургійний завод»](#)), Донецько-Юр'ївський (нині ВАТ [«Алчевський металургійний комбінат»](#)) металургійні, «Шодуар А» (нині ВАТ [«Дніпропетровський трубний завод»](#)), «Шодуар В» (нині ВАТ [«Дніпропетровський металургійний завод ім. Комінтерну»](#)), «Шодуар С» (нині ВАТ

[«Дніпроважмаш»](#), Дніпропетровськ), сталеливарний І. Езау (нині ТОВ [«Дніпропетровський комбайновий завод»](#)), з виготовлення запчастин і деталей для металург. комплексу (нині ВАТ [«Дніпропетровський завод прокатних валків»](#)), з виготовлення труб Товариства рос. залізнич. промисловості (нині ВАТ *«Нижньодніпровський трубопрокатний завод»*, Дніпропетровськ) заводи. Високий рівень концентрації пром. виробництва, знач. вплив іноз. капіталу супроводжували впровадження новіт. техніки й технологій, використання передових форм організації праці, розгортання підготовки кваліфіков. кадрів. 1913 у Катеринослав. губ. видобуто 70 % кам'яного вугілля, виплавлено 69 % чавуну, 58 % – заліза і 57 % – сталі від заг. об'ємів у Рос. імперії. З кін. 18 ст. на Катеринославщині фактично розвивалися дві культури: перша – корінна укр., друга – т. зв. міська (значну кількість серед робітників становили приїжджі з ін. регіонів Рос. імперії), внаслідок чого укр. нац.-культурне життя розвивалося повільно. Його пожвавленню (на хвилі рев. подій 1905–07) сприяло заснування наприкінці 1905 у Катеринославі товариства «Просвіта» – найактивнішого на укр. землях у складі Рос. імперії. За досить короткий строк воно створило мережу своїх філій у селах, витримало натиск адміністрації у роки реакції 1908–13 і продовжувало працювати навіть з поч. 1-ї світової війни (до заборони 1915). Виходили часописи [«Добра порада»](#), [«Запоріжжє»](#), [«Дніпрові хвилі»](#), активно працювали [Д. і Н. Дорошенки](#), [В. і Л. Біднови](#), [А. Синявський](#), [Д. Яворницький](#), [А. Кашенко](#), [М. Богуславський](#) та ін. Незважаючи на посиленй нагляд поліції, 1915 активізувала свою діяльність УСДРП, що вела пропаганду серед робітників-українців, намагаючись вивести їх з-під впливу більшовиків (кілька чл. УСДРП і товариства «Просвіта» заарешт. й заслані до Сибіру). Лютн. революція 1917 спричинила піднесення укр. нац. руху. Серед його актив. діячів у цей період – *І. Труба*, [Є. Вировий](#), *І. Мазепа*, *П. Феденко*, *С. Єфремов*. Відновлено діяльність товариства «Просвіта» (виходив його «Вістник»), розпочато українізацію освіти (1917 у Катеринославі засн. укр. г-зію), розгорнуло роботу *«Українське видавництво в Катеринославі»*. 1917 брати *Г. і М. Горобці* з катеринослав. робітників та мешканців навколиш. сіл організували відділи [Вільного козацтва](#), восени того ж року за участі *М. Омеляновича-Павленка*, *І. Труби*, *С. Єфремова* та ін. сформований Гайдамац. курінь. Завдяки актив. агітації у містах і робітн. поселеннях, де переважало некорінне насел., великий вплив мали більшовики – їхня катеринослав. організація на чолі з [Е. Квірінгом](#) стала одним із гол. осередків у боротьбі за владу в Україні. Під час Визв. змагань 1917–21 на тер. Катеринослав. губ. вели активні бойові дії усі воюючі сторони – австро-угор., нім., денікін., більшов. війська, частини Армії УНР, а також численні повстан. загони різного політ. спрямування, зокрема [М. Григор'єва](#) та *Н. Махна* (м-ко Гуляйполе, нині місто Запоріж. обл., деякий час неофіційно називали Махноградом). У жовтні 1920 із закін. бойових дій проти врангелівців у р-ні Апостолове–Нікополь на Катеринославщині остаточно встановлено рад. владу. Воєнні дії призвели до занепаду промисловості. Примусове вилучення продовольства і заборона торгівлі викликали масове незадоволення селян, яке влада трактувала як політ. бандитизм і куркул. саботаж

продовол. політики та жорстоко придушувала. Від голоду 1921–22 потерпало бл. 890 тис. осіб. 1923 на тер. сучас. Дніпроп. обл. створ. Катеринослав., Криворіз. і Павлогр. округи. 1926 Катеринослав. і Павлогр. округи об'єднані в один, який відтоді (після перейменування Катеринослава у Дніпропетровськ) називався Дніпроп. (від 1932 – обл.). Розуміючи важливість регіону для заг.-союз. економіки, рад. керівництво доклало багато зусиль для відновлення та нарощування пром. потенціалу регіону. У 1930-х рр. збудовані нові потужні підприємства: Дніпрогес, Дніпроп. коксохім. завод (нині ВАТ [«Дніпрококс»](#)), Криворіз. металург. завод (нині [«Криворіжсталь»](#), від 2007 офіц. назва – «Арселор Міттал Кривий Ріг»), Нікопольський південнотрубний завод (нині ВАТ), Новомоск. жерстекатал. завод (нині ВАТ [«Новомосковський трубний завод»](#)), Баглій. коксохім. завод (нині ВАТ [«Баглійкокс»](#), Дніпродзержинськ), на базі мост. цеху Дніпроп. металург. заводу ім. Петровського засн. [Дніпропетровський завод металоконструкцій ім. І. Бабушкіна](#) (нині ВАТ), реконструйовано Дніпров. металург. завод ім. Ф. Дзержинського, Дніпроп. металург. завод ім. Петровського, Дніпроп. труб. завод ім. В. Леніна. Водночас у с. госп-ві проведено суціль. колективізацію, незадоволених висилали до віддалених р-нів СРСР; зафіксовано окремі випадки антирад. зброй. виступів. Спустошливі хлібозаготівлі спричинили голодомор 1932–33. За офіц. даними, у 1937 – 1-й пол. 1938 репрес. 29 тис. 521 особа (кожен 115-й мешканець області). Відразу ж після нападу Німеччини на СРСР у Д. о. введено воєн. стан; розпочато масову мобілізацію (зокрема у Дніпропетровську сформовано 4 дивізії); розгорнуто бл. 20-ти шпиталів; підприємства переорієнтовано на виробництво продукції для потреб фронту – Дніпроп. металург. завод ім. Петровського виготовляв стабілізатори та спец. арматуру для авіабомб, броньовані листи, стволи для мінометів, Дніпроп. завод металург. устаткування «Дніпроважмаш» – броньовані ковпаки, артилер. снаряди, каски, ф-ка ім. Володарського і Дніпроп. взуттєва ф-ка – військ. обмундирування та взуття. На багатьох підприємствах обладнано майстерні й організовано бригади для ремонту бойової техніки. У липні 1941 бл. 40-а тис. мешканців області мобілізовано на будівництво оборон. лінії від с-ща Кринички (нині смт) до с. Покровське Нікопол. р-ну (проходила тер. 7-ми р-нів). Для потреб Пд. фронту споруджено нові аеродроми поблизу Кривого Рогу, Дніпропетровська, Павлограда. 30 липня 1941 засн. Дніпроп. артилер. училище, курсантами якого стали студенти ВНЗів міста. 6 серпня 1941 розпочалась евакуація матеріал. цінностей і пром. устаткування підприємств у сх. р-ни СРСР. Загалом із Д. о. вивезено 99 тис. вагонів різних вантажів на Урал, у Поволжя, Казахстан і Узбекистан (разом із устаткуванням евакуйовано кваліфіков. робітників із родинами). 13 серпня 1941 нім. війська вийшли на кордони Дніпропетровщини, 19 серпня – на підступи до обл. центру. Дніпропетровськ обороняли частини Резерв. фронту під командуванням генерал-лейтенанта Н. Чибісова: 255-а і 275-а стрілец. дивізії, 11-а запасна бригада, 25-а кавалерій. дивізія, Дніпроп. артилер. училище, 8-а і 12-а танк. дивізії й артилер. полки. 25 серпня 1941 нім. війська захопили обл. центр, до 18 жовтня – всю область. За оборону Д. о. званням Героя Рад. Союзу відзначені [І. Вдовенко](#), [М. Гомоненко](#), [Д. Корязін](#), [Б. Кротов](#), [Ю. Пушкін](#). Під час окупації на тер. області

діяли 6 підпіл. міськкомів і 18 райкомів КП(б)У, а також партизан. загони у Самар. лісі, Павлогр., Петропавлів., Нікопол. й ін. р-нах. Створені Павлогр. міськкомом групи 14–17 лютого 1943 взяли участь у повстанні, в ході якого разом із частинами рад. армії визволили місто. Серед учасників підпіл. руху *М. Сташкову* присвоєно звання Героя Рад. Союзу. Водночас на тер. Д. о. діяли похідні групи ОУН, організовані осередки товариства «Просвіта» у Дніпропетровську, Кривому Розі, Апостоловому та ін. У Кривому Розі з ініціативи *М. Пронченка* створ. укр. видавництво «Дзвін» (видрукувало «Малу історію України», зб. пісень «Тризуб»). Оскільки діяльність націоналіст. організацій, які пропагували відновлення незалеж. України, суперечила намірам нацистів, вони розпочали репресії проти них, зокрема 7 січня 1942 ґестапо заарешт. і розстріляло обл. провідника ОУН на Криворіжжі С. Шерстюка. Загалом у Д. о. нацисти знищили 78 тис. 118 осіб цивіл. насел. та 37 тис. 185 осіб військовополонених; 176 тис. 303 особи вивезли до Німеччини. Визволення Д. о. розпочали 8 вересня 1943 війська Пд.-Зх. фронту під командуванням генерала армії Р. Малиновського. У ході 7-ї Донбас. операції звільнено Павлоград, Синельникове, Новомосковськ, до 24 вересня – все лівобережжя. 25 вересня 1943 форсували Дніпро частини 7-ї гвард. армії Степ. фронту (від 20 жовтня – 2-й Український) під командуванням генерала армії І. Конєва. Запеклі бої розгорнулися у Солонян., Криничан. і Верхньодніпров. р-нах. 25-го жовтня 1943 визволено Дніпропетровськ, Дніпродзержинськ та ін. насел. пункти правобереж. частини Д. о., у лютому 1944 – Апостолове, Нікополь, Кривий Ріг, на поч. березня – всю область. За форсування Дніпра та визволення Д. о. 548 солдатів і офіцерів отримали звання Героя Рад. Союзу, 76 військ. частин – почесні найменування за назвами міст області. Серед уродженців Д. о. двічі Героями стали [А. Брандис](#), [Д. Глинка](#), [В. Михлик](#), [Г. Кравченко](#), [П. Таран](#), [О. Федоров](#). У ході бойових дій та під час окупації Д. о. завдано збитків на суму бл. 30-ти млрд крб. На металург. заводах зруйновано 13 із 16-ти домен. і 29 із 36-ти мартенів. печей, 56 прокат. станів; затоплено всі шахти Криворіз. залізоруд. і Нікопол. марганцеворуд. бас.; спалено 140 сіл і хуторів. Розруху в с. госп-ві посилило стихійне лихо – посуха 1946, що стала однією з причин голоду 1946–47. Повоєнна відбудова була зосереджена на відновленні потужностей гірн.-металург. комплексу.

З часом пром.-екон. потенціал Д. о. став одним із найпотужніших в УРСР; за рівнем пром. виробництва вона увійшла до числа 10-ти найбільших областей СРСР. 1956 на Дніпроп. металург. заводі ім. Петровського отримано першу в СРСР киснево-конверторну сталь, 1957 вперше у світ. практиці застосовано природ. газ у домен. плавці; 1974 на Криворіз. металург. комбінаті розпочала роботу найбільша у світі доменна піч потужністю 4 млн т чавуну в рік. У серед. 20 ст. на Дніпропетровщині розвинулась ракетно-космічна галузь. Ракетні комплекси, розроблені у Дніпроп. ракетно-косміч. центрі (створ. 1954), стали тех. базою для формування ракет. військ стратегіч. призначення СРСР (16 із 24-х). ВО «Південний машинобудівний завод імені О. Макарова» і «Південне» Державне

конструкторське бюро імені М. Янгеля (обидва – Дніпропетровськ) розробили й впровадили у виробництво понад 70 типів косміч. апаратів, серед яких – «Космос», «Інтеркосмос», «Циклон», «Зеніт». У 1960–90-х рр. у с. госп-ві зростав рівень комплекс. механізації вирощування зернових, просапних та ін. с.-г. культур; створ. розвинені системи зрошення, меліорації та хімізації земель; поглиблювалася спеціалізація та концентрація виробництва у тваринництві. У Нікопол. р-ні накопичено досвід інтенсив. ведення землеробства, у Верхньодніпров. – підвищення продуктивності тваринництва, у Криничан. і Покров. – комплекс. механізації, у Дніпроп. – тех. обслуговування ферм, у Павлогр. – меліорації земель. Проблеми АПК досліджували вчені НВО «Дніпро» та «Еліта». Значну увагу приділено розвитку соц. сфери та буд-ву житла, зокрема дніпроп. будівельники першими в СРСР освоїли вип. панел. блоків. 1983 житл. масив Перемога (Дніпропетровськ) визнано найкращим з архіт. планування стандарт. серій житл. будинків (Державна премія СРСР), а Верхньодніпровськ визнано найкращим щодо архіт. планування житл. і культурно-побут. споруд (Державна премія України імені Тараса Шевченка). У повоєнне десятиліття Дніпропетровщина стала великим наук. і освіт. центром. Нині Д. о. має високий рівень екон. розвитку, ринк. і фінанс. інфраструктур; знач. вироб. потенціал, особливо у секторі чорної металургії та машинобудування. Її тер. перетинають численні залізничні магістралі, що з'єднують найважливіші сировинні бази України – кам'яновугіл. Донбас, залізрудне Криворіжжя та Нікопол. марганц. бас. (за розвіданими запасами посідає 3-є м. у світі). У галуз. структурі ВВП на пром-сть припадає 75,2 %, с. госп-во – 8,6 %, будівництво – 7,6 %, транспорт і зв'язок – 3,3 %, торгівлю й матеріал.-тех. забезпечення – 4,2 %, ін. галузі – 1,1 %. Для економіки Д. о. притаманний високий рівень розвитку важкої індустрії. В області виробляють 41,8 % продукції чорної металургії, 14,1 % – хім. та нафтохім. промисловості, 7,5 % – машинобудування і металооброблення, 5,8 % – паливно-енергет. комплексу від заг. держ. рівня, зокрема понад 60 % труб, 40 % сталі, 34 % чавуну, бл. 30 % прокату чорних металів, 25 % коксу. Загалом підприємства Дніпропетровщини випускають понад 42 % усієї металург. продукції України. У Д. о. діють 67 підприємств буд. індустрії та промбудматеріалів, 33 буд.-монтаж. об'єднання і 105 підряд. організацій, що не входять до їх складу, 315 малих підприємств і 27 кооперативів буд. профілю. За обсягом підряд. робіт, виконаних влас. силами, Д. о. посідає друге місце в Україні (12,4 % від заг. їх обсягу). Частка Дніпропетровщини у виробництві цементу становить 21 %, збір. залізобетону – 10,1 %, цегли – 8,4 %. Область має високий рівень інвестиц. привабливості, завдяки чому тут реалізують проекти за участі нім., австр., швейцар., британ. й амер. інвесторів, зокрема успішно працюють підприємства з виробництва високоякіс. цементу – ВАТ «Кривий Ріг-Цемент» та «Дніпроцемент», що входять до складу нім. групи «HeidelbergCement» (від 2001 інвестувала у реконструкцію та модернізацію 19 млн євро); за сприяння рос. інвесторів «З-д «ТехноНІКОЛЬ»» (Дніпродзержинськ) виготовляє сучасні покрівел. матеріали. У галузі екології та раціоналізації природокористування з метою покращення екол. стану річок у Д. о. розроблено багатоцільовий проект очищення стічних вод у Кривому Розі на заг. суму

понад 120 млн дол. США. У пром. секторі серед пріоритетів гол. є проведення реконструкції підприємств, ін. заходів, спрямованих на підвищення ефективності виробництва, напр., у складі ВАТ [«Інгулецький гірничо-збагачувальний комбінат»](#) збудовано завод з виробництва компоненту «україніт» потуж. 25 тис. т на рік, запроваджено технологію збагачення руд методом сухої магніт. сепарації; на Дніпроп. металург. заводі ім. Комінтерну освоєно виробництво електрозвар. труб і труб з нержавіючої сталі; на одному з найвідоміших у світі виробників труб широкого асортименту (понад 1200 типорозмірів) із вуглецевих і легованих марок сталі – Нижньодніпров. трубопрокат. заводі – виробництво зварних обсад. труб діаметром 408 мм; у ЗАТ «ВЕСТА-Дніпро» – вип. акумулятор. продукції (див. [Дніпропетровські акумуляторні заводи](#)); на держ. підприємствах ВО «Пд. маш.-буд. завод» і ДКБ «Південне» проведено комплексну модернізацію, виготовлено низку ракет-носіїв «Зеніт 3-SL», освоєно виробництво вітроенергет. установок; на заводі «Дніпроважмаш» – електровозів для коксогасил. вагонів; на [Дніпропетровському науково-виробничому комплексі «Електровозобудування»](#) (спільно з нім. фірмою «Siemens») – магістрал. електровозів типу ДС-3 змін. струму з асинхрон. тяговим приводом. Комбінат «Криворіжсталь» – одне з найбільших у Європі підприємств з повним технол. металург. циклом – після капітал. ремонту виробляє агломерат, концентрат, чавун, сталь, сортовий прокат та ін. (поставляє продукцію до 15-ти країн світу); ВАТ [«Дніпрошина»](#) (Дніпропетровськ) – різні типи шин, зокрема з універсал. малюнком протектора і для с.-г. техніки. На Нижньодніпров. трубопрокат. заводі застосовують сучасні різьбонарізні верстати й технології ультразвуку. контролю залізнич. коліс; на Новомоск. труб. заводі – локал. термічне оброблення зварного шва труб; на Дніпров. металург. комбінаті ім. Ф. Дзержинського – технологію машин. безперерв. розливу сталі. На підприємствах металург. комплексу, ЗАТх «Нікопол. завод безшов. труб “Ніко Тьюб”», «Нікопол. завод нержавіючих труб», «Нікопол. завод сталевих труб “ЮтіСТ”», «Нікопол. завод титанових труб», НВО «Трубосталь» (Нікополь) освоєно технології виробництва труб широкого сортаменту з латуні, алюмінію, титану, цирконію. ВАТ *«Нікопольський завод феросплавів»* (один із найбільших у світі виробників марганц. феросплавів) здійснює вип. силікомарганцю та феромарганцю, буд. матеріалів. Філія ЗАТ «Крим. титан» – «Вільногір. гірн.-металург. комбінат» – видобуває та переробляє руди рідкоземел. металів. Понад 40 видів продукції комбінату (рутиловий, ільменітовий, цирконієвий концентрати та ін.) постачають бл. 900 споживачам із країн СНД, а також у Німеччину, Австрію, Францію, США, Туреччину. Загалом експорт продукції гірн.-металург. комплексу Д. о. забезпечує 12 % заг.-держ. та 56 % обл. валют. надходжень (майже 5 млрд дол. США).

Д. о. має великі запаси корис. копалин (за оцінкою В. Руденка, забезпеченість мінерал. ресурсами втричі перевищує серед. рівень в Україні). Тут знаходяться 4 великі бас. корис. копалин: [Криворізький залізорудний](#), [Західний Донбас](#), [Нікопольський марганцеворудний](#) і [Дніпровський буровугільний](#). Видобувають 39 видів мінерал.

сировини (302 родовища і понад 900 рудопроявів), зокрема 27 родовищ заліз. руди (66 % запасів України). Родовища Нікопол. бас. марганц. руд забезпечують 100 % виробництва марганцеворуд. продукції України. Регіон є перспектив. щодо видобутку золота – родовища Сергіїв., Балка Золота (обидва – Солонян. р-н), Балка Широка (Нікопол. р-н); алмазів (1949 у відкладах р. Базавлук знайдено перший алмаз). 1953 у Придніпров. титанонос. провінції (найбільшій у світі) розпочато розроблення титану і цирконію (зокрема Самоткан. родовище). Виявлено велику кількість рудопроявів молібдену. Уран. руди розробляють на Жовторічен. та Першотравен. родовищах. У межах Д. о. – єдине в Україні родовище бокситів. Серед родовищ неметал. корис. копалин: Просянів. первин. каолінів, Токів. та Кудашів. гранітів. Розвідано 18 родовищ мінерал. вод. Пром. значення мають 77 родовищ кам'яного вугілля Зх. Донбасу (11 з них експлуатують) і 20 – бурого вугілля (50 % його запасів зосереджено у Верхньодніпров. вугленос. р-ні). У Д. о. виявлено 14 вуглеводневих родовищ (Перещепин., Кременів., Юр'їв., Голубів. та ін.): 3 газових, 7 газоконденсат., 3 нафтоконденсат. і одне нафтогазове.

У паливно-енергет. комплексі представлені всі галузі енергетики: вуглевидобувна, ядерно-паливна, енергогенеруюча, енергопостачальна, газо- та нафтовидобувна, газотранспортна. У Д. о. добувають майже 14 % вугілля від заг.-укр. обсягів, осн. підприємство – ВАТ «Павлоградвугілля». Значні інвестиції (понад 600 млн грн) дозволили вугледобув. підприємствам Зх. Донбасу, що забезпечують 37,4 тис. робочих місць, вийти на рентабел. рівень. Придніпровська ТЕС та ін. енергогенеруючі підприємства області 2005 виробили 11,6 млрд кВт/год електроенергії. В умовах знач. залежності України від імпортов. енергоносіїв пріоритет. завданнями розвитку комплексу визначено збільшення видобутку нафти та газу на родовищах Магдалинів. і Новомоск. р-нів, скорочення споживання електроенергії, зменшення частки дефіцит. паливно-енергет. ресурсів, використання альтернатив. видів палива. Характер. особливістю розвитку промисловості області нині є збільшення обсягів вип. інновац. продукції, насамперед у машинобудуванні. На Пд. маш.-буд. заводі ім. О. Макарова і ДКБ «Південне» створюють космічні апарати та ракети-носії у рамках укр.-рос. співробітництва, йде підготовка до налагодження виробництва косміч. носіїв за проектом «Циклон-4», реалізують проект будівництва космодрому Алькантара (Бразилія); ВАТ [«Дніпровагонмаш»](#) (Дніпродзержинськ) виготовляє вагони-платформи для перевезення широколист. сталі, вагони для труб великого діаметру та ін.; ЗАТ «ВЕСТА-Дніпро» – інтегров. вітросонячні й автономні вітроенергет. системи для децентралізов. енергопостачання об'єктів, віддалених від ліній електропередач; Дніпроп. стрілоч. завод – різні види стрілков. переводів; ВАТ [«Дніпровський машинобудівний завод»](#) (Дніпропетровськ) – телекомунікац. обладнання системи зв'язку «Дніпро» і комунац. комплексу ст. «Сура». У харчовій промисловості працюють 1423 підприємства, зокрема ЗАТ – [«Дніпропетровський олійноекстракційний завод»](#), [«Дніпропетровський комбінат харчових концентратів»](#), [«Ерлан»](#) (м. Підгородне), ВАТ «Придніпровський Комбінат»

(Дніпропетровськ), ТОВи – «Ювілейний» (сміт Ювілейне Дніпроп. р-ну), «Молочний дім» (Павлоград), Дніпроп. холодокомбінат. Серед підприємств легкої промисловості – ЗАТ – [«Дніпро» Швейно-торговельна фірма](#), «Силует» (Дніпропетровськ), колективні – [«Дніпропетровська виробничо-торговельна фірма “Славутич”](#)», «Новомоск. швейна ф-ка “Пан”», «Дніпроп. трикотажна фірма “Дніпрянка”» та ін. Хім. пром-сть представлена 17-ма підприємствами (лакофарб. матеріали, мін. добрива, вибухівка, шини та ін.). Провідні у галузі: «Дніпрококс», ВАТ – [«ДніпроАЗОТ»](#) (Дніпродзержинськ), [«Дніпропетровський лакофарбовий завод»](#), НВО «Павлоградський хімічний завод», ВО «Придніпровський хімічний завод». Питома вага у хім. та нафтохім. виробництві України – 14 % (5 % синтетич. смол і пластич. мас, понад 7 % сірчаної кислоти, бл. 11 % синтетич. аміаку, бл. 15 % мінерал. добрив, бл. 33 % каустич. соди тощо). У видавн.-полігр. комплексі – 14 підприємств різних форм власності: ВАТ [«Зоря» Видавництво](#), «Січ» *Всеукраїнське державне багатопрофільне видавництво*, ТОВ «Вироб.-комерц. фірма “Арт-прес”» (Дніпропетровськ), комунал. підприємства «Криворіз. друкарня», «Нікопол. друкарня» та ін. Авіац. перевезення на внутр. і зовн. авіалініях здійснює компанія [«Дніпроавіа»](#). 2007 пром. виробництво, порівняно з 2006, зросло на 6,6 %, пром. продукції реалізовано на 102 млрд грн. Приросту виробництва досягнуто у добув. промисловості – на 6,7 %, за рахунок зростання видобування паливно-енергет. корис. копалин – на 4,6 %, ін. корис. копалин – на 7 %; у перероб. промисловості – на 6,8 %, завдяки росту виробництва у харчовій промисловості – на 9,2 %, целюлозно-паперовій – на 29,2 %, хім. – на 5 %, ін. неметал. мінерал. продукції – на 19,8 %, металург. виробництві та виробництві готових метал. виробів – на 6,7 %, машинобудуванні – на 3,9 %, ін. галузях промисловості – на 6,8 %; на підприємствах з виробництва та розподілення електроенергії, газу й води – на 1,1 %.

Високий рівень екон. потенціалу, густа заселеність тер. Д. о. зумовили розвиток усіх видів транспорту – залізнич., автомоб., авіац., річкового. На 1000 км² тер. припадає бл. 50-ти км залізниць. Добре розвинена і система автошляхів, через тер. області проходить автотраса Москва–Сімферополь. Дніпро (довж. у межах області – 261 км) разом з річками Самара, Оріль, Інгулець, Вовча та ін. утворюють досить розвинену мережу водних магістралей. Діють високомеханізов. вантажні та пасажир. [Дніпропетровський](#), [Дніпродзержинський](#) і [Нікопольський](#) річкові порти. Судна типу «ріка–море» забезпечують прямі міжнар. перевезення вантажів з виходом у Чорне море. У Д. о. – 3 аеропорти, з них 2 (Дніпропетровськ та Кривий Ріг) міжнар. класу. Автомоб. перевезення в області здійснюють 45 автотранспорт. підприємств заг. користування на 263-х міських, 247-ми приміс. і 350-ти міжміс. маршрутах. Працюють 6 станцій [Дніпропетровського метрополітену](#) (довж. 7,8 км, за добу може перевезти 250 тис. пасажирів), маршрутна лінія швидкіс. трамваю. Довжина трамвай. ліній 358,6 км, тролейбус. – 451,9 км. Ведеться будівництво нових станцій Дніпроп. метрополітену, Криворіз. швидкіс. трамваю та ін. об'єктів транспорт. інфраструктури області. Придніпров. залізниця з'єднує пром. р-ни Донбасу і Кривбасу та забезпечує

функціонування дільниці міжнар. транспорт. коридору Європа–Азія. 2003 введено в експлуатацію швидкіс. поїзд «Столичний експрес» (Дніпропетровськ–Київ). 2007 обсяги перевезень вантажів підприємствами транспорт. комплексу області склали 107,9 млн т пасажироперевезень – 702,2 млн осіб; виконано дорож. робіт на суму 823,4 млн грн; побудовано 4 км і капітально відремонтовано 17,8 км автомоб. доріг заг. користування. Послуги зв'язку надає Дніпров. філія ВАТ «Укртелеком». На тер. області розташ. 730 відділ. пошт. зв'язку, серед них 293 міських і 429 сільських. Роботи, пов'язані з будівництвом, здійснюють 422 великих і середніх та понад 4 тис. малих підприємств. За роки незалежності збудовано 9,1 млн м² заг. житл. площі; зведено шкіл на 45,4 тис. учнів, дит. садків на 19 тис. дошкільнят, лікарень на 1951 ліжко.

Економіку регіону обслуговує розвинений фінанс. сектор, у якому провідну роль відіграє «Приватбанк», ін. 11 укр. комерц. банків представлені філіями (106 установ). Заг. капітал складає 2,7 млрд грн з річним прибутком бл. 500 млн грн (2007). Зростають обсяги вкладень насел., частка довгострок. кредитів, зокрема для підприємств торгівлі й АПК. Працюють 26 бірж, у Дніпропетровську – Придніпров. фондова. Вартість укладених 2006 угод – 1 млрд 847 млн грн. 2007 в осн. капітал інвестовано 14 873,5 млн грн, що перевищує рівень 2006 на 21,2 %. Обсяг прямих іноз. інвестицій, залучених в економіку Д. о., станом на кін. 2007 сягнув 2 924,2 млн дол. США; у розрахунку на кожного мешканця області – 861,3 дол. США; обсяги зовн.-торг. обороту товарів – 15,1 млрд дол. США: експорт – 9,8 млрд, імпорт – 5,3 млрд (відповідно 137,9 % та 144,0 % до рівня 2006); позитивне сальдо – 4,5 млрд дол. США. Доходи зведеного бюджету Д. о., які 2007 становили 12,3 млрд грн (105,7 % плану), порівняно з 2006 зросли у 1,3 рази. На інвестиц. клімат регіону негативно впливають складні криміногенна та екол. ситуації. В Д. о. – 20 тис. малих підприємств, на яких працюють 124 тис. осіб. Діє 14 тис. торг. підприємств (питома вага у товарообігу вітчизн. товарів – 67,3 %; непродовол. товарів у роздріб. торгівлі – 60 %). Порівняно з 1995, товарообіг роздріб. торгівлі зріс майже у 10 разів, мережа сільс. магазинів – у 5 разів (3700 об'єктів). У сфері побут. послуг – 10 тис. підприємств (25 тис. працівників). Доход від реалізації послуг 2007 склав 7,5 млрд грн (на 23,2 % більше, ніж 2006).

Майже 73 % тер. Д. о. складають землі с.-г. призначення. За обсягом валової с.-г. продукції Дніпропетровщина посідає друге місце в Україні. Пл. с.-г. угідь 2,5 млн га, з них орних земель – 2,1 млн га. Поливні землі займають 224,8 тис. га. Осн. напрямками у розвитку с. господарства є виробництво зерна, соняшнику, овочів, продукції тваринництва. Триває впровадження ґрунтозахис. систем із розширенням відновленням родючості ґрунту та поступовим переходом на маловитратне, енергоощадне землеробство за нульовою технологією оброблення ґрунту з основами біол. землеробства. Працюють 4771 с.-г. підприємство різних форм господарювання, серед них: 593 ТОВ, 43 с.-г. кооперативи, 33 н.-д. підприємства, 62 підсобні держ. с.-г. підприємства. Прискорився процес приватизації землі, який створив для селян нове джерело доходів від операцій з сертифікатами на

земел. та майнові паї. Активізувалося кредитування с.-г. виробництва. 2005 обсяги реалізації с.-г. продукції у грош. еквіваленті склали 2 млрд 148 млн грн. Створ. й успішно діють агрофірми «Славутич» (Покров. р-н), ТОВ «Дружба» (Новомоск. р-н), ТОВ «Дружба» (Магдалинів. р-н) та ін. Науковці [Зернового господарства Інституту УААН](#) з розгалуженою мережею н.-д. госп-в після здобуття Україною незалежності вивели і впровадили у вироб. практику гібриди кукурудзи Славутич 162, 214, 230, 271, Крос 292, 293, 390, Дніпропетровський 309, озимої пшениці – Дніпропетровська 117, 227, сорго – Степовий 8, Лан 59 та ін. (занесені до Держ. реєстру сортів України і рекомендовані до вирощування не тільки в умовах Придніпров. регіону, а й у ін. країнах). Фахівці й науковці області, зокрема *Тваринництва центральних районів Інституту УААН*, на базі н.-д. господарства «Поливанівка» (Магдалинів. р-н) вивели першу укр. м'ясну породу худоби. У Д. о. також створ. дніпроп. зонал. тип 5 високопродуктив. ліній червоної степової породи, дніпроп. англоризований і дніпроп. голштинізов. типи молоч. худоби. У галузі молоч. скотарства працюють 12 племзаводів і 29 племрепродукторів з маточ. поголів'ям 10 тис. голів (5-а частина від заг. чисельності). Провідні агроформування цього напрямку – ВАТ «Чумаки» (Дніпроп. р-н), агрофірма ім. Горького (Новомоск. р-н), АТЗТ «Агро-Союз» (Синельників. р-н), ПП «Борисфен» (Томаків. р-н). Генетичні ресурси свинарства сконцентровані у 9-ти племзаводах і 37-ми племрепродукторах з маточ. поголів'ям у 5,4 тис. голів. Ефективну селекц. роботу здійснюють ТОВи «Агро-Овен» (Магдалинів. р-н) і «Аврора» (Нікопол. р-н), у кожному з яких утримують по 20 тис. голів свиней.

У Д. о. виходять бл. 450-ти період. вид., серед яких 45 – органів викон. влади та місц. самоврядування, зокрема г. [«Вісті Придніпров'я»](#). Обл. г. [«Зоря»](#) (засн. 1917) створили 2003 низку окремих газетних темат. додатків: «Ветеран Придніпров'я», «Наша земля», «Глас народу», «Здоровенькі були!». Наймасовіша газета Придніпров'я – [«Днепр вечерний»](#). Обл. радіо веде мовлення від 1926, телебачення – від 1958. У Д. о. – 94 наук. установи, зокрема 41 НДІ, 28 проектно-конструктор. організацій, 5 проект. та проектно-пошук. організацій; 8 театрів, 8 музеїв, 75 кінотеатрів, 920 клубів, 994 б-ки, 90 шкіл мистецтв; 99 готелів, 9 парків. Серед ВНЗів – [Академія митної служби України](#), [Гірничий університет Національний](#), [Дніпродзержинський державний технічний університет](#), [Дніпропетровська державна медична академія](#), [Дніпропетровська державна фінансова академія](#), [Дніпропетровська консерваторія ім. М. Глінки](#), [Дніпропетровський державний аграрний університет](#), [Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ](#), [Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара](#), [Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту ім. В. Лазаряна](#), [Криворізький державний педагогічний університет](#), [Криворізький державний технічний університет](#), [Металургійна академія України Національна](#), [Придніпровська державна академія будівництва та архітектури](#), [Український державний хіміко-технологічний університет](#). Наук. розробками займаються понад 20 тис. осіб, з них понад 4 тис. мають наук. ступ., зокрема 614

– д-рів н., 20 – академік і чл.-кор. НАНУ. Із Д. о. пов'язані життя та діяльність відомих науковців: академік АН УРСР і НАНУ [В. Будника](#), [А. Булата](#), [В. Данилова](#), [С. Конюхова](#), [Г. Курдюмова](#), [В. Лазаряна](#), *В. Масаковського*, *З. Некрасова*, *В. Пилипенка*, *Л. Писаржевського*, *М. Полякова*, *В. Потураєва*, *К. Стародубова*, *В. Уткіна*, *О. Чекмарьова* та ін. Більшість н.-д. установ зосереджено у Дніпропетровську. Діють [Дніпропетровський академічний український музично-драматичний театр ім. Т. Шевченка](#), [Дніпропетровський державний академічний театр опери та балету](#), [Дніпропетровський державний театр російської драми ім. М. Горького](#), [Дніпропетровський обласний український молодіжний театр](#), [Дніпропетровський будинок органної та камерної музики](#), [Дніпродзержинський музично-драматичний театр ім. Лесі Українки](#), Дніпродзержин. театр-студія «10-й квартал», [Дніпропетровська обласна філармонія](#), [Криворізький міський театр драми і музичної комедії ім. Т. Шевченка](#), [Криворізький міський театр ляльок](#), Криворіз. міський театр музично-пластич. мистецтв «Академія руху», Павлогр. регіон. театр ім. Б. Захави, фольклорно-хореогр. ансамбль «Славутич» та ін. Історія і сьогодення Дніпропетровщини представлені в експозиціях [Васильківського краєзнавчого музею](#), [Дніпродзержинська історії міста Музею](#), Дніпроп. істор. музею, Дніпроп. металург. музею, [Дніпропетровського художнього музею](#), [Криворізького історико-краєзнавчого музею](#), [Нікопольського історико-краєзнавчого музею](#), [Новомосковського музею історії та краєзнавства ім. П. Калнишевського](#), [Павлоградського історичного музею](#) тощо. Осн. пам'ятки містобудування і архітектури: у Дніпропетровську – палац князя Г. Потьомкіна (1786, нині Палац культури студентів Дніпроп. університету), суконна ф-ка (1794, нині Дніпроп. хлібозавод № 1), Микол. церква (1807–10), будинок канцелярії гол. піклувальника про колоністів Пд. Росії генерала І. Інзова (1818, нині музей «Літ. Придніпров'я» – відділ Дніпроп. істор. музею), Спасо-Преображен. собор (1830–35), будинок губернатора (1840–50, нині «Приватбанк»), земська лікарня (1845–47, нині обл. клінічна лікарня), Свято-Микол. церква (1856), 1-ша чол. класична гімназія (1861, нині Дніпроп. мед. академія), англ. клуб (1890, нині частково Дніпроп. муз.-драм. театр), реал. училище (1889–90, нині 2-й корпус Дніпроп. нац. університету), аудиторія наук. товариства (1895, нині адм. приміщення), гірн. училище (1899–1900, нині Нац. гірн. університет), міська управа (1901, нині Дніпроп. училище культури), музей старожитностей (1903, нині Дніпроп. істор. музей), комерц. училище (1909–12, нині Дніпроп. облрада), Зимовий театр (1906–07, нині Дніпроп. театр рос. драми), громад. зібрання (1912, нині Дніпроп. філармонія), готель «Асторія» (1912), Брян. Микол. церква (1913–15); у Дніпроп. р-ні – Кодац. фортеця (1635, с. Старі Кодаки); Дніпродзержинську – Микол. собор (1894); Криничан. р-ні – Вознесен. церква (1823, с. Миронівка); Нікополі – церква Різдва Богородиці (1812–20); Новомосковську – Самарсько-Троїц. собор (1775–80) з дзвіницею (поч. 19 ст.), Пустельно-Микол. Самар. монастир (1782–1820); смт Петриківка – церква Різдва Богородиці (1812); Царичан. р-ні – укріплення Укр. лінії (1731, с. Рудка), Свято-Успен. церква (1754), церква-дзвіниця св. Варвари (1756), Микол. церква (1757). На Дніпропетровщині народилися рад. держ. і парт. діячі [Л. Брежнєв](#)

(Дніпродзержинськ) і *В. Щербицький* (Верхньодніпровськ), укр. політ. діячка *Ю. Тимошенко* (Дніпропетровськ) та ін.

Дніпроп. організація НСПУ об'єднує 60 поетів і прозаїків, СП Придніпров'я – 82. Серед видат. уродженців Д. о. – письменники *В. Підмогильний* (с. Чаплі, нині у складі Дніпропетровська), *І. Сокульський* (х. Червоноярський Синельників. р-ну, нині знятий з обліку), *Г. Світлична* (Павлоград), *М. Сарма-Соколовський* (с. Хороше Петропавлів. р-ну), *С. Данилейко* (Петриківка), *Ю. Кібець* (с. Котовка Магдалинів. р-ну), *М. Миколаєнко* (с. Мар'янівка Криворіз. р-ну), *Г. Шепітько* (сmt Губиниха Новомоск. р-ну), *Леся Степовичка* (сmt Петриківка), *В. Старченко*, *О. Ратнер* (обидва – Дніпропетровськ), гуморист *Г. Шиян* (с. Богуслав Павлоград. р-ну), поети-перекладачі *Г. Прокопенко* (с. Жданівка Магдалинів. р-ну), *О. Завгородній* (Дніпродзержинськ) та ін. У різні роки тут працювали чи продовжують працювати письменники *О. Гончар*, *П. Загребельний*, *М. Карплюк*, *Л. Коваленко*, *Ф. і Л. Залати*, *В. Заремба*, *І. Шаповал*, *В. Чемерис*, *В. Савченко*, *Б. Карапиш*, *І. Прокопенко*, поети *М. Чхан*, *В. Корж*, *О. Зайвий*, *К. Чернишов*, *С. Бурлаков*, *В. Сіренко*, *Н. Нікуліна*, *І. Пуппо*, *М. Селезньов*, *О. Твердохліб*, *Ф. Сухоніс*, гумористи *Г. Марченко*, *О. Вусик*, *А. Коцюбинський*, літературознавці *К. Фролова*, *М. Зобенко* та ін. 2006 Нац. премію України ім. Т. Шевченка отримав *Г. Гусейнов*. Дніпроп. організація НСХУ об'єднує 125 чл. (з них 2 мають звання нар. художника України). Серед видат. художників Дніпропетровщини – нар. художник УРСР і СРСР *В. Бородай*, нар. художник СРСР, скульптор *Є. Вучетич*, нар. художник України *М. Кокін*, нар. художники УРСР *В. Пузирков*, *Г. Чернявський* (усі – Дніпропетровськ), нар. художник УРСР і СРСР *М. Глущенко* (м. Новомосковськ), нар. художник України *П. Магро* (с. Волоське Дніпроп. р-ну), скульптор, нар. художник України *В. Небоженко* (с. Богданівка Васильків. р-ну), засл. художник УРСР *А. Потапенко* (с. Дніпровокам'янка Верхньодніпров. р-ну), нар. художник СРСР *Ф. Решетников* (с. Сурсько-Литовське Дніпроп. р-ну), *М. Сапожников*; майстрів сцени і відомих діячів культури – нар. арт. УРСР *М. Полуденний*, *Ж. Мельников*, засл. арт. УРСР *В. Шпортько* (усі – Дніпропетровськ). З Д. о. пов'язані життя і творчість *Л. Артеменко*, *Г. Дорош*, *Г. Кузяєвої*, *В. Ковтуненка*, *М. Мельника*, *А. Пікуша*, *В. Саранчука*, *Ю. Чайки*, *М. Черика* та ін. Всесвітньо відомий осередок нар. мистецтва – Петриківка, з якою пов'язане зародження та розвиток петриківського розпису. Серед майстрів – *Н. Білокінь*, *Н. Бородіна*, *Л. Булавин*, *Г. Ісаєва*, *З. і Т. Кудіш*, *Федір*, *Віталій і Валентина Панки*, *Т. Пата*, *Андрій* та *Марія Пікуші*, *Н. Рибак*, *Н. Турчин*, *Н. Шулик*. У Нікополі при парафії Спасо-Преображен. собору створ. іконописну школу, в якій навч. понад 20 осіб.

Реліг. громади: 495 – УПЦ МП, 78 – УПЦ КП, 7 – УАПЦ, 87 – євангел. християн-баптистів, 60 – християн віри євангел., 43 – адвентистів сьомого дня. Діють 4 реліг. центри, 10 упр. і об'єдн., 10 монастирів, 10 місій, 3 братства, 5 духов. навч. закладів. Значна кількість реліг. громад здійснює свою діяльність у промислово розвинених містах області – Дніпропетровську (158), Кривому Розі (119), Дніпродзержинську (49), Павлограді (28), Нікополі (24). 179

зареєстров. реліг. громад мають культові споруди, передані їм органами влади: 80 – у власність, 99 – у користування. За роки незалежності у Д. о. побудовано понад 100 нових культових споруд. Іудей. громад – 18 (найбільша з них дніпропетровська). Центрами реліг. і культур. життя є хорал. синагога «Золота троянда» та євр. общин. центр. 2007 у Д. о. діяли осередки 132-х партій, що об'єднували понад 300 тис. осіб. В останні роки набуває широкої популярності ідея відновлення козацтва (організовано 21 осередок у містах і р-нах). Нац. меншини представлені громадами росіян, білорусів, євреїв, вірмен, азербайджанців, греків та ін.

Спортивні установи та споруди: [Дніпропетровський державний інститут фізичної культури і спорту](#), [Дніпропетровське вище училище фізичної культури](#), Дніпроп. обл. школа вищої спорт. майстерності, 125 ДЮСШ, 2 Центри олімп. підготовки, 87 стадіонів, 52 бас., 1259 спорт. залів, 3922 спорт. майданчики, 501 футбол. поле, 3 кінноспорт. бази, Палац спорту, веслувал. канал. Від 1952 спортсмени Дніпропетровщини у складі збір. команд СРСР та України брали участь у всіх літніх Олімпіадах і здобули 13 золотих, 14 сріб. і 16 бронз. нагород. На 17-х Олімпійських іграх (1960, Рим): [Л. Шевцова-Лисенко](#) ([легка атлетика](#)) – золота медаль, [А. Вальтін](#) ([волейбол](#)) – срібна; на 18-х (1964, Токіо): [І. Бєляєв](#) ([легка атлетика](#)) – бронз.; на 21-х (1976, Монреаль): [Р. Курв'якова](#) ([баскетбол](#)), [О. Молибога](#) ([волейбол](#)), [Ю. Зайцев](#) ([важка атлетика](#)) – золоті, [В. Савченко](#) ([бокс](#)), [В. Юрченко](#) (веслування на байдарках і каное), [Н. Ставко](#) (плавання) – срібні; на 22-х (1980, Москва): [С. Рахманов](#) ([важка атлетика](#)), [С. Фесенко](#) (плавання) – золоті, [В. Савченко](#) ([бокс](#)), [В. Юрченко](#) (веслування на байдарках і каное) – срібні, [О. Круглова](#) (плавання) – бронзова; на 24-х (1988, Сеул): [В. Лютий](#), [О. Чередник](#), [В. Тищенко](#), [Є. Яровенко](#) (футбол) – золоті, [І. Фролова](#), [В. Омелянович](#) (веслування академічне) – срібні, [Л. Москаленко](#), [І. Чуніхівська](#) ([вітрильний спорт](#)), [В. Ярощук](#) (плавання) – бронзові; на 25-х (1992, Барселона): [О. Жирко](#) ([баскетбол](#)) – золота; на 26-х (1996, Атланта): [Є. Браславець](#), [І. Матвієнко](#) ([вітрильний спорт](#)) – золоті, [Д. Міфтахутдинова](#), [О. Ронжина](#), [І. Фролова](#) (веслування академічне) – срібні, [Р. Таран](#) ([вітрильний спорт](#)) – бронзова; на 27-х (2000, Сідней): [Р. Таран](#) ([вітрильний спорт](#)), [Р. Щуренко](#) ([легка атлетика](#)) – бронзові; на 28-х (2004, Афіни): [Л. Шапошников](#), [О. Ликов](#), [С. Білоущенко](#) (веслування академічне), [А. Сердінов](#) (плавання) – бронзові; на 29-х (2008, Пекін): [О. Антонова](#) ([легка атлетика](#)) – бронзова. Першою олімп. чемпіонкою незалеж. України на 17-х зимових Олімпійських іграх (Ліллегаммер, 1994) стала [О. Баюл](#). Відомі тренери: [Е. Бровко](#) ([важка атлетика](#)), [В. Коваленко](#) ([вітрильний спорт](#)), [Є. Кучеревський](#) (футбол), [І. Майзлін](#) ([баскетбол](#)), [А. Шишканов](#) (веслування академ.). У Прем'єр-лізі України з футболу Д. о. представляють команди [«Дніпро»](#) (Дніпропетровськ) і «Кривбас» (Кривий Ріг).

Фотоілюстрації

Рекомендована література

1. Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии. Екатеринослав, 1880;
2. Екатеринославская губерния. Памятная книжка и адрес-календарь на 1901 год. Екатеринослав, 1900;
3. Десять лет борьбы и строительства на Днепропетровщине: 1917–1927. Дн., 1927;
4. Екатеринославщина в цифрах. Екатеринослав, 1926;
5. Хижняк М. Нижнее Приднепровье. К., 1956;
6. Екатеринославщина в революции 1905–1907 гг.: Док. и мат. Дн., 1975;
7. Мицик Ю., Плохій С., Стороженко І. Як козаки воювали. Історичні розповіді про запорізьких козаків. Дн., 1990;
8. Швидько Г. Актові джерела до історії Запорізької Січі // Південна Україна XVIII–XIX ст. Запоріжжя, 2000;
9. Неповторна Дніпропетровщина. До 15-ї річниці незалежності України: Нариси. Дн., 2006.

Бібліографічний опис:

Дніпропетровська область / Н. І. Капустіна, О. О. Пільонов// Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2008. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-22247>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).